

BRIEF OVER DR. J. H. HALBERTSMA,

VAN

MR. B. W. A. E. BARON SLOET TOT OLDHUIS.

Waarde **EELHOFF!** Gij veronderstelt met volle regt, dat het overlijden van **HALBERTSMA**, voor mij den laatsten van een vroegeren wetenschappelijken vriendenkring, mij innig getroffen heeft. Hoe kort geleden was **MOLHUYSEN** daaraan ontvallen! Ik wenschte, dat wij thans bij elkaâr waren, om nog eens regt hartelijk over hem te kunnen spreken. Laat ons de herinneringen, die hem betreffen, niettemin levendig houden! Ik geef U de mijnen, geef Gij mij de Uwen!

Voor meer dan 30 jaren maakten **HALBERTSMA** en ik voor het eerst kennis, en nooit is onze goede verstandhouding, in weerwil van de nukken van het genie en de eigenaardigheden van zijnen landaard, verstoord geworden. Het was daarom voor mij een weemoedig genoeg, uit den brief, waarin een zijner zoons mij het overlijden zijns vaders onmiddellijk en wel het eerst meldde, te vernemen, dat hij ook nog in zijne laatste dagen dikwijls over mij gesproken had. Hij was ook de vriend mijner kinderen, welke hij allen klein gekend had en aan zich had weten te boeijen; want de wetenschappelijke man was geheel kind met kinderen. Als hij *Zwolle* passeerde en de tijd hem voor eenig onderhoud ontbrak, vergat hij hen toch niet, en was hij dan gewoon aan mijn huis te schellen en bij het openen der deur een *Deventer* koek in den gang te werpen bij wijze van een visitekaartje, en wij wisten dan

dat H. gepasseerd was. Zulk een kleine trek doet tevens zijne afwijking van de gewone vormen en zijne vriendschapshoudendheid uitkomen, eene beminnelijke zijde van het hart.

Het eerst kwam hij mij bezoeken, toen ik nog te *Hengelo* was. Het was een regt schoone lentedag, en wij gingen in den spaden avond den nachtegaal hooren op de plek; waar ons thans de spoorwegfluit het trommelvlies verscheurt. Al koutende werd het zeer laat en keerden wij door het eenzaam Drienensche veld terug. In het volle maanlicht bragt ik hem op den top van eenen grooten tumulus of grafterp, die men daar nog veel vindt. „Zoo is er dan van het geslacht, dat hier geleefd heeft,” zeide ik, „niets overgebleven dan een kruik met asch en wat verschroeide beenderen en verroest ijzer.” — „Neen!” antwoordde hij, „nog iets meer: dat volk leeft nog in zijne taal, als men het daar maar weet uit te halen.” Hierover spraken wij nog diep in den nacht, en aan dit gesprek ben ik den lust tot linguïstische onderzoekingen verschuldigd, die mij nog bezig houden, maar waaraan ik tot mijn leedwezen zoo luttel tijds besteden kan. De taal groeide, volgens hem, uiterst langzaam met het volksleven op, en daarom moest hiertusschen een naauw verband bestaan. De taal was hem in den waren zin de spiegel van het volksleven. Bij iedere uitbreiding van den kring der denkbeelden, bij ieder nieuw gekend voorwerp, waren er nieuwe klanken noodig, maar die waren zoo schielijk niet gevonden of algemeen aangenomen. Men bediende zich daarom van de oude, eerste klanken, en zoo komen eene menigte gebruikelijke woorden thans alleen in figuurlijken, dikwijls hoogst dichterlijken zin voor. Dit had waarschijnlijk de Hoogleeraar VAN HEUSDE op het oog, toen hij mij

bij het verlaten van de Hoogeschool aanbeval om het dichtelijke van onze taal op wijsgeerige gronden te onderzoeken. Door HALBERTSMA kreeg ik er het juiste denkbeeld van, maar hoeveel wordt hier niet toe vereischt? Er is volgens H. eene wijsgeerige taalstudie, die men misschien ook de psychologische kan noemen, maar die altijd iets raadselachtigs in de taal onverklaard zal laten. De historische taalstudie is hiermede niet in strijd, dan alleen in het oog van den oningewijde. Er bestonden in waarheid geene onregelmatige vormen. In de vormverandering lag zelfs eene zelfstandige beteekenis. Geen woord, hoe schijnbaar onbeduidend, ontging zijn aandacht; hij bezag het in zijn geheel en in zijn deelen; hij keerde het om en nam het van alle kanten waar, met hetzelfde oog, waarmede een juwelier eenen edelen steen beziet; — hij wist ook daarna zijn woord in het goud te zetten. Was er nog eene volledige taalstudie mogelijk, men zoude verbaasd staan over het gering getal oorspronkelijke klanken; maar men zoude tevens eene belangrijke bijdrage voor de geschiedenis van de ontwikkeling van den menschelijken geest hebben. Over zulke zaken spraken wij veel en gaarne, en Gij begrijpt ligt, dat bij zulke hooge taalkundige gezigtspunten hij hartelijk lachte (zoo als hij regt hartelijk lagchen kon, wat ik altijd als een goed teeken in den mensch beschouw,) over de pogingen, om uit oude berijmde kronijken, waarin zoo veel aan rijm en maat opgeofferd werd, en geschreven door monniken, die door de kloostermuren van het volk en daarom van de volkstaal afgescheiden waren, de Nederlandsche taal wederom op te bouwen en langs dien weg tot den diepen, den waren zin der woordklanken te willen doordringen. Hij lachte er niet minder over, dat men HOOFT

en VONDEL tot taalkundige autoriteiten zocht te verheffen; maar KILIAAN was zijn man, die op de woelige jaarmarkten te *Antwerpen* zich onder de gemengde scharen bewoog, die alle Germaansche nationaliteiten vertegenwoordigden, om iederen klank, iedere uitspraak af te luisteren. Ook had H. altijd zijn zakboekje bij zich, waarin hij de woorden, die in het dagelijksch gesprek hem opvielen, aantekende; maar ik deel u misschien zaken mede, die Gij even goed kent.

Weinige maanden voor zijn overlijden bezocht ik hem met mijne vrouw, met wie hij zich gaarne onderhield. Wij vonden hem nog even levendig, even hartelijk, even sarcastisch als altijd, maar hij klaagde alleen, dat hij niet zoo goed meer *combineren* konde, wat hem in de bewerking van zijn *Woordenboek* wel wat hinderde. Hij was de wanhoop der letterzetteren, daar hij meestal een dozijn revisies van eene enkele drukproef verlangde. Zoo veel zorg besteedde hij aan dit, helaas! onvoltooide, werk.

Niet alleen uit een taalkundig oogpunt boeide hem het eigenlijke volksleven, maar ook om zich zelve. Hij wilde gaarne weten, wat er in de verschillende kringen der maatschappij omging en daarom ging hij wel wat voor nieuwsgierig door; hij was het ook. Zijn scherts was dikwijls scherp, en stootte de menschen van zich af, maar hij maakte zich aan geen bedekten laster schuldig, waarvoor men thans het woord „*insinuatie*” uitgevonden heeft. Ik herinner mij, dat Gij mij eens ziedet, dat men dikwijls in zijn gesprek uitingen hoorde, die, los daar heen geworpen, als zooveel gouden aphorismen klonken, die men gaarne had willen opteekenen. Zoo is het mij meermalen gebeurd. — Toen ik hem eens naar het geheim van zijn stijl vroeg, antwoordde hij mij: „*Moed.*”

HALBERTSMA was Fries in zijn hart, in merg en bloed, en ik zou haast zeggen, wel wat lastig; en gaf ook niet zijn uiterlijk het echte type van den oorspronkelijken Frieschen volksleest terug? Dat hooge, ronde voorhoofd, die blaauwe oogen, die arendsneus, die slanke gestalte. Wie was hem meer dichter dan GYSBERT? wiens landschap te vergelijken met dat van HOBBEEMA? Wie was hem grooter philoloog dan TIBERIUS HEMSTERHUIS, wie beminnelijker wijsgeer dan FRANS? Hoe dweepte hij met de VAN HARENS, hoe gaarne sprak hij over COEHOORN! Sprak hij van Friesche zeden en gewoonten, dan wist hij daaraan een bijzondere kleur te geven, die algemeen belangstelling wekte. Die geen Friesche boter gegeten had, had toch eigenlijk in zijn leven geen boter geproefd. Het nationaal gevoel duldt eenige overdrijving. Zooveel uitstekends als *Friesland* vroeger opgeleverd had, schreef hij niet aan eenig toeval toe, maar het getal van Frieslands groote mannen was bij hem het natuurlijk uitvloeisel van den meer voortreffelijken aanleg van den Frieschen volksstam. In een onzer laatste gesprekken wees hij mij op de eigenaardigheid van de Friesche plaatsnamen, die het vroegere Friesche individualisme nog deed uitkomen. De plaatsnamen waren in het algemeen niet ontleend aan ligging, aard van den grond enz., als zoovele oude hofsteden in *Holland*; men had er geen „Ruimzigt, Vechtzig, Nooitgedacht,” maar de namen waren meestal aan personen ontleend. In dit individualisme meende hij den ouden vrijheidszin der Friezen te herkennen, die zooveel onder de centralisatie van den lateren tijd geleden had. In die centralisatie zelve zag hij het zekerste middel om het volk langzaam voor militaire overmagt te laten rijpen. NAPOLEON had dit goed ingezien.

Ik herinner mij een gesprek, waarin hij betoogde, hoe door de zoogenaamde liberale partij de centralisatie bij ons was ingevoerd: trouwens dit betoog was overbodig; maar eensklaps sprong hij op en riep uit: „Wat zijn ze toch dwaas, onze staatkundige wijzen, en dat het gezond verstand van het volk dit niet begrijpt! Wat zijn onze gemeenten, gewesten, waterschappen anders geworden dan mummiën, met armen en beenen in bekleedingen gewikkeld en van rondom en kruisling met banden omwonden, — alsof de oude Egyptenaar er vroeg of laat zoude uitspringen?” Ziedaar een dier gouden aphorismen! Ik herinner mij nog een ander gesprek, waarin hij eene vergadering der oude Friezen onder den *Upstalboom* schetste. Met levendigen gloed stelde hij ons den *Ayneerda* voor oogen, den krachtvollen Eigenerfde uit den ouden tijd, den man van ruwe vormen, maar fijnen geest, meer rekenmeester dan prater, schijnbaar onverschillig, maar in vuur en vlam, als men het regt te na kwam, en, wat alles in zich loot, een zelfstandig man, een man van eigen oordeel, den vrijen Fries op zijn hornleger. Men had hem die woorden: „*den vrijen Fries op zijn hornleger*” moeten hooren uitspreken; de kracht daarvan is niet terug te geven. Toen kwam hij op het Friesch volkskarakter van onzen tijd, zoo als het zich in zijne politieke strekking en uiting vertoonde, en meende daarin niet veel anders te zien dan verflaauwing en verslapping; en om dit regt duidelijk te maken, sprong hij van zijn stoel op, om eene mimisch-plastische voorstelling te geven van een laten naneef van den ouden *Ayneerda*, dien een onzichtbare hand bij het oor naar de stembus sleepte, om na veel struikelingen zijn billet in de bus te steken met den uitroep: „Zie zoo, nu is het vaderland gered!” Daarop plaatste hij zich met de armen over elkander ge-

slagen in het midden van het vertrek en zeide met vonkelenden blik, — en ieder weet, welk vuur daaruit kon stralen —: „*Friesland* kon den toon geven en het loopt aan den leiband.”

HALBERTSMA was liberaal, maar in den schoonen zin van het woord; zijn vrijheidlievend hart verfoeide personendienst. Hij kon ook niet goed verdragen, dat het tegenwoordig opkomend geslacht met minachting op onze voorouders nederzag. Zij hadden dan toch zoo *iets* voortgebracht: — een gemeenebest, dat de bewondering der wereld was en wel blijven zal. Hij was er ver af een laudator temporis acti te zijn, maar hij merkte het degelijke, het krachtige van den ouden tijd gaarne op. In zijn best woonvertrek zag men langen tijd op de tafel een sierlijk middeleeuwsch kastje van ebbenhout met ivoor, schildpad en goud ingelegd, een meesterstuk van industrie, en daarnaast eene hedendaagsche papetterie, als vertegenwoordigende den ouden en den nieuwen tijd, — het oude en het jonge *Holland*. In VAN HALL, met wien hij op den meest vriendschappelijken voet was, zag hij den waren praktischen Staatsman, aan wien Nederland den eersten stap op den grooten weg der handelsvrijheid, het evenwigt in zijne finantiën, zijne muntverandering en spoorwegen verschuldigd was.

Stelde hij er belang in om alles te weten, wat er in zijne maatschappelijke omgeving voorviel, niet minder boeiden hem de groote gebeurtenissen op het wereldtooneel. Lange jaren achtereen vervulde hij de letterkundige spreeksbeurt op onze Overijsselsche Vereeniging, waarvan hij Eere-lid was; hij deed dit altijd onder grooten toevloed en toejuiching. Hij deelde dan dikwijls de bevindingen op zijne buitenlandsche reizen mede. Zoo schilderde hij ons het

taalkundig congres te *Frankfort*, als eene bloote gelegenheid om de gemoederen voor *Sleeswijk-Holstein* op te wekken, en wees ons met profetische woorden op het gelijk gevaar, dat ons land wegens *Limburg* bedreigde, dat in 1848 zoo onbegrijpelijk onhandig door het toenmalig bestuur, zonder voorkennis der Staten Generaal, wederom aan *Duitschland* gehecht was. Bij den aanvang der verfraaijing van *Parijs* had hij doorzien, voor dat nog de dagbladen hierop gewezen hadden, dat hiermede geen ander einddoel beoogd werd, dan om het kanon vrij spel in de straten te geven; „en zoo,” ik hoor het hem nog zeggen, „hangt het lot van de wereld er misschien van af, of *Parijs* regte of kromme straten bezit.” Menigeen herinnerde zich nog bij de tijding van 's mans overlijden deze en andere merkwaardige staatkundige beschouwingen, die door den tijd bevestigd zijn. Mogen zijne sombere voorspellingen over de toekomst van onzen Staat en ons volk niet bewaarheid worden! Wij kunnen haar alleen bezweren door aan het pseudo-liberalisme van den dag, waarin geen grootheid steekt, den rug toe te keeren. Hij verwachtte dit, uit voorliefde voor zijn volksstam, nog het eerst van de Friezen.

Hoe menig nieuw gezigtspunt in de wetenschap en het leven ben ik niet aan zijne gesprekken verschuldigd, en die gesprekken, Gij herinnert het U, hoe vloeiden zij over van humor en verrassende wendingen. Zijne kleuren waren dikwijls sterk en levendig; in de keuze zijner woorden schikte hij zich geheel naar zijn onderwerp, al wierden de regels der kieschheid hierbij overschreden. Onder veel anderen herinner ik mij een gesprek, waarin de geschiedkundige waarde der Sage behandeld werd. Hij vergeleek de sage bij den bouwval van een oud kasteel; hij

schilderde de guirlandes van de uit de reten nederhangende muurbloem, en de aan den voet der muren opgeschoten vlierboomen; hij teekende als het ware het fijne goudgele mos op het schilferend leijendak; hij voerde ons langs de ingestorte trappen naar de transen en in de holle zalen om; in één woord: wij hoorden eene schildering van een ouden bouwval, die Matthison's elegie in de schaduw stelde; hierin hadden wij den uiterlijken vorm van de sage te aanschouwen; maar nu de kern, het binnenste; daar schetste hij met weinig woorden de vuilheid, die er heerschte, wat niet van trivialiteit was vrij te spreken. Pas op, zeide hij, dat Gij wel toeziet, waar Gij hier uw voeten zet." Wij wisten nu, dat hij van ons meer eerbied voor, dan vertrouwen op de Sage vorderde.

Zijne geschriften moeten zijne wetenschappelijke verdiensten uitmaken; wij behoeven hierover elkander onze gedachten niet mede te deelen. Liet Gij aan anderen dezen brief lezen, men zou misschien denken kunnen, dat de loftuiting van een vriend altijd verdacht is. Ik was echter niet blind voor zijne feilen. Ik kan niet ontkennen, dat hij in de wetenschap niet zelden tegen de eerste elementen zondigde, alsof zij zijne aandacht ter naauwernood verdienden, en hem te lang ophielden voor zijne vlugt. Hij was, ofschoon in den grond goedhartig en zelfs gevoelig, te hoekig en te puntig om zijne overtuiging dien ingang te doen vinden, dien zij verdiende; hij was ook soms te hard in zijne oordeelvelling over andere geleerden, en gewis niet van overdrijving vrij te pleiten, wanneer hij in iedere redactie van een Hollandsch tijdschrift eene club tot onderlinge bewierooking meende te ontwaren. Het is mij wel eens voorgekomen, alsof eene ongunstige kritiek van een zijner ge-

schriften — ik meen wel van de Naoogst, in de Vaderlandsche letteroefeningen — hem met zekeren wrevel tegen de over-zuiderzeesche letterkundigen vervuld had. Wel is waar was hij met minachting jegens de hedendaagsche kritiek vervuld, laakte haar algemeenheden en apodictische uitspraken; hij wist dat de goede werken blijven en de recensien voorbijgaan, dat de kritiek geen enkel genie in het leven roept, maar er menig verstikt; maar het is toch niet aangenaam in het oog der tijdgenooten, die nog altijd aan recensien zekere waarde hechten, zijn werk bevekt te zien. Was het eene soort van ijdelheid in HALBERTSMA, dat hij in een iederen grooten geleerde bij eene korte kennismaking reeds een vriend meende te zien, of was het, dat hij de ware wetenschap als den zekersten band der vriendschap beschouwde? Dit waren echter geen gebreken van het karakter; wij willen die liever de zonnevlekken van het genie noemen. De onafhankelijkheid van dat karakter spiegelde zich af in zijne studiën. Zijn stijl kenmerkte zich door eene oorspronkelijkheid en eene frischheid, waaraan zelfs de ouderdom niet schaadde. Tot den laatsten levensadem benuttigde hij zijnen tijd: want zijne werkzaamheid was onverpoosd; hij was lichtgevend en het licht, dat hij gaf, is niet in het graf besloten. *Friesland* mag op hem bogen, als op een zijner beroemdste zonen, en zal gewis aan zijne nagedachtenis geene verdiende hulde onthouden. *Nederland* zal in hem een zijner grootste taal-kenners na LAMBERT TEN KATE blijven vereeren. Gij en ik, waarde EEKHOFF! zullen aan hem blijven denken, zoo lang ons aanzijn nog verlengd wordt. Wij zullen aan hem blijven denken, niet alleen als den vrijen zelfdenker, den moedigen strijder voor hetgeen hij op elk gebied als waarheid en regt erkende, maar ook als den

gevoelvollen mensch: want de aandoenlijkheid des harten straalde niet zelden door het veel barocque zijner uitingen en vormen heen, als het teeder zonnelicht van achter de wilde wolken op den door den storm bewogene bladeren. — *Kind! waarom hebt gij ons zoo gedaan?* Dit waren de tekstwoorden, waarover ik hem, het is veel jaren geleden, eene leerrede heb hooren houden. Hij schetste in de fijnste trekken de moederlijke liefde; hij had haar blijkbaar bestudeerd, als een der verhevenste zielkundige verschijnselen; — en zie, nu was de zoon groot geworden, en in de ontwikkeling van zijnen geest zijne moeder verre over het hoofd gewassen, maar wier uitspraken hij thans niet meer telde; ach! die moeder, zij vond hem niet in het huis des Heeren terug; hij versleet de krachten van zijn ziel en ligchaam in de huizen der ontucht, en nu zei ook die moeder, in stomme vertwijfeling het oog naar den hemel slaande: *Kind! waarom hebt gij ons zoo gedaan?*

Terwijl zijne gemeente in stille aandoening verzonken was, voelde ik op dat pas het eerst de kiem der vriendschap voor hem bij mij ontwaken.

Zie eens, wat een lange brief! en vooral voor mij, want weet wel, de particuliere correspondentie doodt mij. Toch is mijn brief veel te kort voor den rijkdom, voor de verscheidenheid van het onderwerp. Deel mij nu ook Uwe herinneringen mede; dan blijft mij het beeld van onzen vriend te levendiger voor oogen. Vergeet niet, als gij te *Zwolle* komt, mij de hand te komen drukken.

Zwolle,
12 April 1869.

Uw Vriend,
B. W. A. E. SLOET.

